

УДК 368.1:336.1

JEL classification: G22

Наталія БОТВІНА

*доктор економічних наук,
професор,
кафедра транспортних технологій та
менеджменту,
Одеська державна академія технічного
регулювання та якості, Україна*
E-mail: nataliabotvina@ukr.net

© Наталія Ботвіна, 2019

Отримано: 28.11.2019 р.
Прорецензовано: 06.12.2019 р.
Рекомендовано до друку: 23.12.2019 р.
Опубліковано: 27.12.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Наталія Ботвіна (Україна)

ФОРМУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Анотація

Страховання – один із важливих фінансових сегментів національної економіки, де формуються, нагромаджуються, перерозподіляються та використовуються фінансові й інвестиційні ресурси, відбувається взаємодія виробників та споживачів страхових продуктів.

Фінансовий стан більшості страховиків, зазвичай досить низький й не забезпечує їм конкурентних переваг навіть на вітчизняному страховому ринку. Вирішальним чинником непрозорості страхових процесів визначається проведення страховиками схемних обороток. Публічна звітність страховиків не сприяє об'єктивній діагностиці їх фінансового стану, стабільності, а часто зустрічаються неточності й похибки.

Проте падіння відносних індикаторів страхового відшкодування при умовах стійкого злету розмірів страхових внесків переконує, що страхування поки ще не реалізує у повній мірі свою функцію реального забезпечення страхового захисту й покриття наявних ризиків економічних суб'єктів.

Проведення структурної перебудови економіки і економічних реформ зумовлюють необхідність подальшого розвитку страхового ринку України як частини фінансового ринку. Страховання реалізує державну політику соціально-економічного захисту населення, а також формує значні інвестиційні ресурси. Зарубіжний досвід показує, що страховим компаніям належить особливе місце в забезпеченні інвестиційного процесу, можливості акумулювання фінансових ресурсів, перетворення страхового ринку на потужне джерело інвестиційних ресурсів.

Основними причинами які загрожують страховикам і, як наслідок, фінансовій безпеці держави, є відчутне звуження сегменту страхування життя, незначне нарощення обсягів страхових капіталів, уповільнення темпів нарощення страхових резервів, повільне підвищення фінансової стійкості, спостерігаються структурні трансформації щодо розширення добровільного майнового страхування. За такої ситуації гармонійний розвиток страхової сфери та підвищення довіри економічних суб'єктів до страхових інституцій залежить від страхової політики, способів та регуляторних важелів держави.

Слід відмітити, що вітчизняний страховий ринок вважається достатньо закритим і непрозорим ринком. Пояснюється це надзвичайно неоднорідною конструкцією ринкового середовища, невисоким рівнем прозорості страхового ринку, дефіцитом розгорнутих об'єктивних даних стосовно функціонування конкретного страховика та структури його фінансового капіталу. Розглянуті головні проблеми, що стримують розвиток страхового ринку в Україні. В статті приділено увагу значній інформаційній закритості, політичній та фінансової нестабільності, нестачі професіоналів у галузі страхування.

Нині вітчизняна система страхування повільно розвивається за рахунок формальних схем, переважно у екстенсивному форматі, й супроводжується різноманітними проблемами фінансового, інформаційно-аналітичного, організаційного й інституційно-інфраструктурного характеру. Однак є проблеми примноження якості страхових продуктів, поєднання й гармонізації інтересів учасників системи страхування. Вирішальними проблемами страховиків України при переході функціонування на нові ринкові умови стала необхідність адаптації до жорсткого конкурентного середовища.

Ботвіна Н. Формування страхового ринку в Україні: реалії та проблеми сьогодення. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 132-137.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.132>

Ключові слова: страхування; ризик; система; страховий ринок; інвестиційні процеси; фінансова безпека.

UDC 368.1:336.1

JEL classification: G22

Natalia BOTVINA

*Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of Management,
Odessa State Academy of the Technical Adjusting
and Quality, Ukraine*
E-mail: nataliabotvina@ukr.net

© Natalia Botvina, 2019

Received: 28.11.2019
Revised: 06.12.2019
Accepted: 23.12.2019
Online publication date: 27.12.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Natalia Botvina (Ukraine)

FORMATION OF THE INSURANCE MARKET IN UKRAINE: REALITIES AND PROBLEMS

Abstract

Insurance is one of the important financial segments of the national economy, where financial and investment resources are formed, accumulated, redistributed and used, and there is an interaction between producers and consumers of insurance products.

The financial condition of most insurers is quite low and does not provide them with competitive advantages even in the domestic insurance market. The decisive factor in the opacity of insurance processes is determined by the insurers of circuit transactions. Public reporting of insurers does not contribute to an objective diagnosis of their financial condition, stability, and often inaccuracies and errors.

However, the fall in the relative indicators of insurance indemnity in the conditions of a steady rise in the size of insurance premiums convinces that insurance has not yet fully realized its function of providing real insurance protection and covering the existing risks of economic entities.

Carrying out structural restructuring of the economy and economic reforms necessitate further development of the insurance market of Ukraine as part of the financial market. Insurance implements the state policy of socio-economic protection of the population, as well as generates significant investment resources. Foreign experience shows that insurance companies have a special place in ensuring the investment process, the possibility of accumulating financial resources, the transformation of the insurance market into a powerful source of investment resources.

The main reasons that threaten insurers and, consequently, the financial security of the state, are a significant narrowing of the life insurance segment, a slight increase in insurance capital, slow growth of insurance reserves, slow increase in financial stability, there are structural transformations to expand voluntary property insurance. The development of the insurance sector and increase the confidence of economic entities in insurance institutions depends on the insurance policy, method and regulatory levers of the state.

It should be noted that the domestic insurance market is considered to be a fairly closed and non-transparent market. This is due to the extremely heterogeneous construction of the market environment, low level of transparency of the insurance market, the lack of detailed objective data on the functioning of a particular insurer and the structure of its financial capital.

The main problems hindering the development of the insurance market in Ukraine are considered. The article pays attention to significant information secrecy, political and financial instability, lack of insurance professionals.

Currently, the domestic insurance system is slowly developing due to formal schemes, mainly in an extensive format, and is accompanied by various problems of financial, information-analytical, organizational and institutional-infrastructure nature. However, there are problems of increasing the quality of insurance products, combining and harmonizing the interests of participants in the insurance system. The decisive problems of Ukrainian insurers in the transition to new market conditions was the need to adapt to a tough competitive environment.

Botvina, N. (2019). Formation of the insurance market in Ukraine: realities and problems. *Economic analysis*, 29 (4), 132-137.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.132>

Keywords: insurance; risk; system; insurance market; investment processes; financial security.

Вступ

Вітчизняний страховий ринок ще не набув статусу впливового соціально-економічного чинника, але дані про розвиток страхового ринку України за останні роки дозволяють оптимістично оцінювати перспективи його розвитку.

Становлення України як самостійної, незалежної та демократичної держави неможливо без створення і розвитку страхового ринку. Процес демонополізації економіки, який охопив усі галузі народного господарства, одразу ж позначився і на такій сфері суспільних правових відносин, як страхування. Усунення монополії держави при вирішенні юридичних економічних питань страхової справи та поява недержавних страхових компаній створили передумови формування страхового ринку України на ринкових засадах.

Створення ефективної системи захисту майнових прав та інтересів у окремих громадян, підприємств і підприємств, підтримання соціальної стабільності у суспільстві й економічної безпеки держави неможливе без функціонування потужного ринку страхових послуг. Крім того, страхування є важливим джерелом акумулювання коштів для подальшого інвестування в реструктуризацію економіки.

Страхові компанії все більш стають невід'ємною ланкою ринкових відносин, що розвиваються.

Мета статті

Метою статті є розкрити головні проблеми, що стримують розвиток страхового ринку та становлять загрозу фінансовій безпеці держави, та надати рекомендації до їх усунення.

Розгляду проблем, що пов'язані з реформуванням вітчизняного страхового ринку, в останній час присвячували свої роботи такі фахівці як О. Гудзь, О. Гаманкова, О. Гривківська, М. Дем'яненко, О. Залетов, Т. Калашнікова, Ю. Лупенко, П. Макаренко, С. Навроцький, О. Непочатенко, О. Олійник, О. Петрук, Н. Прокопенко, О. Прутська, В. Рудик, П. Саблук, В. Синчак, П. Стецюк, Л. Худолій, які розглядали проблеми економічного, фінансового, функціонального, інформаційного характеру, що стримують розвиток українського страхового ринку.

Метою даного дослідження є спроба узагальнити головні проблеми та виявити загально-системні чинники, сукупна дія яких перешкоджає формуванню українського страхового ринку як потужного сектору економіки країни.

Результати досліджень

Перехід до ринкових відносин в Україні супроводжувався появою значної кількості страхових компаній. За останні роки відбулися

значні зростання та розширення страхового ринку України.

Дослідження сучасних тенденцій розвитку страхового ринку в Україні засвідчує, що, незважаючи на значний потенціал свого розвитку, його частка у ВВП становила близько 5%.

Існуючий дисбаланс розподілу страхових компаній по території України є першою проблемою. Так, у Києві зосереджено більше третини всіх страхових компаній. Приблизно стільки ж припадає на Одесу, Харків, Дніпро. Тобто в цих містах розташовано більш 55% усіх страхових компаній, тоді як на весь Західний регіон (з 9 областей) припадає усього – 9% страхових компаній.

До ключових проблем організаційно-правового характеру можна віднести:

- недостатня узгодженість дій державних органів, що опікуються питаннями страхування;
- недостатній обсяг повноважень державних органів на санкції та притягнення винних до відповідальності за порушення законодавства, що не сприяє підвищенню рівня відповідальності професійних учасників ринку;
- відсутність якісної системи обліку, звітності, розкриття інформації та нагляду за діяльністю страхових компаній, що обмежує можливості потенційних інвесторів і споживачів страхових послуг щодо вибору страхових компаній, зменшує можливості ринку з мобілізації вільних ресурсів, зростання обсягів страхового посередництва.

Негативним чинником є наявність кептивних компаній, які відстоюють виключно корпоративні інтереси, будуються за галузевою ознакою та працюють під опікою різних міністерств і відомств, місцевих органів влади. Інколи банки вимагають від клієнтів страхувати заставне майно в афільованій з ними страховій компанії. Все це спричиняє монополізацію окремих сегментів ринку відомчими страховими компаніями.

Серед інформаційно-аналітичних проблем самою головною, на наш погляд, є значна інформаційна закритість страхового ринку, який вважається однією з найбільш закритих зон фінансового ринку. Оприлюднення інформації відстає у часі, недосконалі форми обліку спричиняють її викривлення, внаслідок чого неможливо простежити динаміку розвитку конкретних видів страхування, приймати своєчасні та ефективні управлінські рішення.

Звітні дані не дозволяють достовірно судити про реальний фінансовий стан і результати діяльності страхових компаній. Це зумовлено тим, що: окремі показники, які істотно впливають на фінансовий стан страхових компаній, згідно із законодавством просто не вносять до звітності; звітні показники трактуються компаніями по-різному.

Водночас чинна звітність містить низку зайвих даних, що не дають точного уявлення про результативність діяльності страховиків. Немає і бази даних про недобросовісних страхувальників. Немає досконалих рейтингів страхових компаній, які б полегшували оцінку стану страховиків.

Страховому нагляду бракує аналізу фінансового стану власника; проголошення небажаними певних видів страхової практики; прийняття рішень про фінансове оздоровлення страховиків; практики недопущення до управління страхової компанії осіб, винних у фінансових зловживаннях.

Нестача доступних інформаційно-аналітичних матеріалів про діяльність страхових компаній, недостатня реклама страхових послуг спричиняють неінформованість переважної більшості населення про страхування, його правила і в кінцевому підсумку – зумовлюють низьку страхову культуру громадян.

Є в страхуванні й соціально-психологічні проблеми. Тут вже вкотре доводиться повертатися до питання про довіру чи недовіру, спричинену не тільки систематичним невиконанням державою взятих зобов'язань чи загальновідомими фактами створення страховиками «фінансових пірамід». За експертними оцінками, сьогодні в Україні застраховано лише 18% ризиків, тоді як у більшості країн цей показник складає 90–95%. Частка страхового ринку України, в загальноєвропейському обсязі страхових послуг, складає лише 0,05% – при тім, що в Україні проживає 7% населення Європи.

Але не зважаючи на всі складності страховий ринок України все ж таки динамічно розвивається.

Одеська область має великі невикористані можливості в освоєнні ринку страхових послуг, як потенційного та надійного захисту майнових інтересів юридичних та фізичних осіб і інструменту залучення додаткових інвестиційних коштів спрямованих на розвиток регіону.

Серед проблем економічного характеру в першу чергу треба відзначити низький платоспроможний попит фізичних і юридичних осіб на страхові продукти. Фінансова криза позначилася на доходах як населення, так і на фінансових ресурсах господарюючих суб'єктів. Від цього гальмується поступальний розвиток українського ринку взагалі і страхового ринку, зокрема.

До другої проблеми економічного характеру потрібно віднести незначні обсяги та недосконалість структури капіталу страхових організацій. Недостатність початкового капіталу, повільні темпи його нарощування, фактичний розмір сформованих резервів переважної більшості вітчизняних страхових компаній зумовлює вкрай низькі можливості вітчизняних страховиків з покриття великих збитків. Нарощуванням капіталу активно займаються лише близько половини операторів

ринку. Невапливість страховиків частково зумовлена досить тривалим терміном, відведеним на проведення капіталізації, частково – відсутністю контролюючого органу, повноважного вживати санкції до порушників. Слід згадати й «відносно чесні способи» формування статутного фонду, що передували нинішньому етапу капіталізації і ніким не контролювалися та не зупинялися. Без механізму контролю над наповненням і підтриманням необхідного статутного капіталу вимоги Закону «Про страхування» стосовно обсягів статутних фондів страховиків нівелюються дуже швидко. Цифри у звітах засвідчать достатньо велику капіталізацію ринку, але реальність інша.

Третьою проблемою економічного характеру є відсутність надійних інвестиційних інструментів для довгострокового розміщення страхових резервів. Сьогодні в Україні практично не існує привабливих для страховиків інвестиційних інструментів довгострокового характеру. Так, облігації внутрішньої державної позики мають невеликий термін обігу та втратили свою привабливість внаслідок суттєвого зниження останніми роками рівня доходності. Водночас, акції та облігації інвестиційно привабливих суб'єктів господарювання вкрай важко придбати. Нерозвинуте в Україні й довгострокове кредитування страховиками реального сектора економіки. Тому страхові компанії продовжують віддавати перевагу розміщенню своїх коштів на поточних і депозитних банківських рахунках. А це, у свою чергу, гальмує як зростання інвестиційної діяльності самих компаній, збільшення доходів від неї, так і позбавляє національну економіку в цілому значних обсягів «довгих» грошей, необхідних для подальшого соціально-економічного реформування в Україні.

Світовий досвід використання страхового сектора економіки як потужного джерела інвестицій є успішним, причому не лише у високорозвинутих країнах, але й у країнах, що за світовими стандартами вважаються середніми.

До функціональних проблем які стримують розвиток страхового ринку, належать відсутність середньо і довгострокового планування діяльності; низький рівень кваліфікації кадрів тощо. Топ-менеджери у більшості випадків не допускаються до процесу прийняття кінцевих рішень і не досить зацікавлені в результатах діяльності компанії. Це призводить до хаотичності розвитку окремих страхових компаній, відсутності бачення перспектив.

Страховий ринок відчуває гостру потребу у професіоналах. Інколи страхові компанії простіше підібрати висококласного топ-менеджера, ніж грамотного спеціаліста середньої ланки. Все це негативно позначається на обсягах і якості страхових послуг, призводить до зловживань і правопорушень.

Серед інформаційно-аналітичних проблем головною є значна інформаційна закритість страхового ринку, яка вважається однією з найбільш закритих зон фінансового ринку. Оприлюднення інформації відстає у часі, недосконалі форми обліку спричиняють її викривлення, внаслідок чого неможливо простежити динаміку розвитку конкретних видів страхування, приймати своєчасні та ефективні управлінські рішення.

Звітні дані не дозволяють достовірно судити про реальний фінансовий стан і результати діяльності страхових компаній. Це зумовлено такими факторами:

- окремі показники, які істотно впливають на фінансовий стан страхових компаній, згідно із законодавством просто не вносять до звітності;
- звітні показники трактуються компаніями по різному.

Водночас чинна звітність містить низку зайвих даних, що не дають чіткого уявлення про результативність діяльності страховиків.

Немає бази даних про недобросовісних страховальників, досконалих рейтингів страхових компаній, які б полегшували оцінку стану страховиків.

Страховому нагляду бракує аналізу фінансового стану власника; проголошення небажаними певних видів страхової практики; прийняття рішень про фінансове оздоровлення страховиків; практики недопущення до управління страхової компанії осіб, винних у фінансових зловживаннях.

Нестача доступних інформаційно-аналітичних матеріалів про діяльність страхових компаній, недостатня реклама страхових послуг спричиняють не інформованість більшості населення про страхування, його правила і в кінцевому підсумку – зумовлюють низьку страхову культуру громадян.

Налічується в страхуванні й соціально-психологічні проблеми. Тут вже доводиться повертатися до питання про довіру чи недовіру спричинену систематичним невиконанням державою взятих зобов'язань та загальновідомими фактами створення страховиками «фінансових пірамід».

Як свідчать данні громадських опитувань, довіру до страхових компаній засвідчили лише 7,7% громадян, до державних фондів соціального страхування – 12,5%, недержавних – 3,7%. Рівень довіри до банків є вищим: державним банкам довіряють – 13,7% опитаних, недержавним – 5,8%.

Існують і більш глибокі, ніж недовіра до страхових інститутів, причини низького рівня поширення страхування в країні. Це непевність громадян у майбутньому, відчуття втрати соціальної перспективи. Це призводить до того, що люди не мають можливості довгострокового планування життя, що у свою чергу не сприяє страхуванню від

ризиків, особливо довгостроковому, наприклад страхуванню життя.

За даними соціологічного дослідження Центру Разумкова, переважна більшість (76%) громадян засвідчили, що вони не бачать зараз своєї соціальної перспективи в Україні, лише – 11,9% опитаних дотримуються протилежної позиції

Соціально-психологічна ситуація, що склалася в українському суспільстві негативно впливає на розвиток страхового ринку. Більше того, вона свідчить про те, що держава надто довго експлуатувала довіру громадян, не здійснюючи дієвих кроків з визначення зрозумілих і прийнятних стратегічних перспектив розвитку суспільства.

Висновки

Загалом проблем формування вітчизняного страхового ринку більш, ніж досить. Всі вони мають різноплановий характер, зумовлюються різними чинниками, по-різному впливають на сучасний стан і можливості розвитку страхування в нашій країні. Проте без їх вирішення неможливо очікувати на формування цивілізованого страхового ринку в Україні. Вирішення їх має здійснюватися комплексно, із залученням представників законодавчої і виконавчої влади, страховиків, усіх зацікавлених у швидкому кількісному та якісному розвитку страхування в нашій державі.

Великий перелік проблем на ринку страхових послуг зумовлений загальною макроекономічною ситуацією, характер зміни якої визначає подальші перспективи страхування в Україні. На наш погляд до загальносистемних чинників, що стримують розвиток страхового ринку України належать наступні:

- Фінансово-економічна нестабільність, недостатній рівень соціально-економічного розвитку України, що обмежує попит на страхові послуги, стримує розширення їх переліку та розбудову страхового ринку;
- Неефективність політичної та адміністративної системи України яка стримує механізм державного регулювання страхового ринку в розрізі світових стандартів;
- Відсутність на державному рівні єдиних, прозорих і стабільних норм і правил, що визначаються довгостроковою Стратегією соціально-економічного розвитку України та регламентуються чиною нормативно-правовою базою;
- Неефективне використання адміністративних та економічних важелів державного регулювання, зокрема, страхової діяльності, що обмежує коло дієздатних і конкурентоспроможних страховиків на ринку.

Але незважаючи на всі складності страховий ринок України все ж таки динамічно розвивається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Самойловський А. Страховий бізнес в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2007. № 11. С. 41-45.
2. Ботвіна Н. О. Проблеми розвитку страхового ринку в Україні. *Управління розвитком*. № 5 (102). 2011. С. 77-78.
3. Ботвіна Н. О. Фінансові аспекти розвитку страхування туристичних ризиків. *Економічний аналіз*. 2015. Том 21. С. 120-125.
4. Осадець С. Проблеми впровадження в Україні європейських стандартів страхової діяльності. *Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і практика*. Львів: Діло, 2002. С. 188-190.

REFERENCES

1. Samoiloivskiy, A. (2007). Strakhoviy biznes v Ukraini [Insurance business in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 11, 41-45 [in Ukrainian].
2. Botvina, N. O. (2011). Problemy rozvytku strakhovoho rynku v Ukraini [Problems of insurance market development in Ukraine]. *Upravlinnia rozvytkom*, 5 (102), 77-78. [in Ukrainian].
3. Botvina, N. O. (2015). Finansovi aspekty rozvytku strakhuvannia turystychnykh ryzykiv [Financial aspects of tourism risk insurance]. *Ekonomichnyi analiz*, 21, 120-125. [in Ukrainian].
4. Osadets, S. (2002). Problemy vprovadzhenia v Ukraini yevropeiskykh standartiv strakhovoi diialnosti [Problems of implementation of European insurance standards in Ukraine]. *Problemy ekonomichnoi intehratsii Ukrainy v Yevropeyskyi Soiuz: teoriia i praktyka*, 188-190. [in Ukrainian].